

УДК 930:329.17(477)“1941/1943”

В. З. УХАЧ*

**“РУХ ОУН-БАНДЕРИ СТАНОВИТЬ СЕРЙОЗНУ
НЕБЕЗПЕКУ”: ОУН(Б) І НІМЕЧЧИНА В ПЕРІОД
КІНЦЯ 1941 – ГРУДНЯ 1943 РОКІВ
(сучасна історіографія)**

Здійснено аналіз праць сучасних вітчизняних істориків стосовно еволюції відносин ОУН(б) і Німеччини в період кінця 1941 – до грудня 1943 рр. Подано періодизацію та розкрито характерні особливості кожного з етапів. Наголошено, що співпраця ОУН(б) із Німеччиною на всіх етапах визначалася ключовою і незмінною тезою – ставленням останньої до ідеї незалежної Української держави. Вказано на необхідності зняття з цієї теми ідеологічних та політичних нашарувань. Виокремлено перелік питань, які потребують подальших дослідницьких зусиль істориків.

Ключові слова: ОУН(б); ОУН(м); Німеччина; український визвольний рух; Українська держава; історична пам'ять; історіографія.

Проблема взаємовідносин між Німеччиною і суб'єктами українського національно-визвольного руху (маємо на увазі ОУН(б), ОУН(м), “Поліська Січ”-УПА(Б-Б)-УНРА Т. Бульби-Боровця¹) в часі Другої світової війни і по сьогодні залишаються найбільш складною, “дражливою” темою не тільки в середовищі фахових істориків, але й активно розігруються в сьогоденній політичній ситуації в Україні, продовжуючи розколювати суспільство, викликаючи не тільки гострі наукові, але й політичні дискусії.

У масовій свідомості значної частини українських громадян (особливо Півдня та Сходу) залишається побутувати думка, породжена комуністичною системою з її набором ідеологічних кліше, про співробітництво українських націоналістів із гітлерівцями. І надалі мають місце не системні, не об'єктивні спроби порівнювати оунівців з європейськими праворадикальними рухами міжвоєнного періоду – італійським фашизмом, німецькими націонал-соціалістами, іспанськими франкістами, румунськими залізногвардійцями і іншими, забуваючи, що названі політичні рухи були у державних народів і мали на порядку денному вирішення цілого ряду внутрішніх питань, тоді як українці – поневолений народ – перебував на етапі не розбудови, а здобуття незалежної держа-

* Ухач Василь Зіновійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету; докторант кафедри історії та культури Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

ви, а тому в особі своєї політичної еліти шукав потенційних партнерів у реалізації своєї стратегічної мети². Тому без повного, системного (з розкриттям особливостей окремих етапів), узагальнюючого, концептуального, об'єктивного огляду відносин українського визвольного руху з гітлерівською Німеччиною істориком не обійтися. Відхід від цієї схеми, на нашу думку, вже “прирікає” фахівця-дослідника щонайменше на неповноту висвітлення окремих сегментів теми, а зацікавленого громадянина-читача у його бажанні самостійно розібратися у цьому питанні – на недостатньо об'єктивну картину подій і несистемні висновки.

З-поміж когорти дослідників заявленої наукової теми варто виокремити “важковаговиків” у дослідженні українського визвольного руху: Т. Гунчака, В. Дзьобака, А. Кентія, Ю. Киричука, В. Косика, О. Лисенка, І. Патриляка, А. Русначенка, В. Сергійчука, Г. Стародубець³ та інших. Окремі аспекти формування антинацистської позиції та збройної боротьби силами українського самостійницького руху представлені в наукових публікаціях Я. Антонюка, Н. Барановської, А. Горбаня, І. Дерейка, В. Данильчука, О. Денищука, І. Гридіню, К. Курилишина, К. Кондратюка, І. Ковальчука, О. Ленартовича, І. Марчука, О. Салати, Т. Слободянюка, С. Стельниковича, І. Тарнавського, В. Трофимовича, О. Дронделя⁴ та інших.

Метою наукової розвідки є висвітлення еволюції відносин (етапів та їх особливостей) насамперед ОУН(б) та ОУН(м) з Німеччиною в період кінця 1941 – грудня 1943 рр. – фази від формування антинімецької позиції до активного протистояння та збройної боротьби з нацистами. Поставлена мета зумовлює вирішення низки дослідницьких завдань: 1) проаналізувати підходи українських істориків до еволюції позиції ОУН(б) у ставленні до гітлерівської Німеччини в період кінця 1941–1942 рр.; 2) висвітлити зміну тактики і стратегії суб'єктів українського визвольного руху та перехід до ідеї партизанської війни; 3) дослідити позиції вітчизняних науковців в оцінці піку збройного протистояння українських самостійницьких сил нацистському окупаційному режиму.

В оцінці ж стосунків сил українського визвольного руху з Німеччиною часто опускається принципово важливий момент – “ставлення ОУН до Польщі, Німеччини, СРСР, Угорщини, Румунії, Британії чи США визначалося ступенем прихильності/не прихильності вказаних країн до ідеї створення незалежної української держави, а не їхніми ідеологічними особливостями чи приналежністю до військово-політичних блоків”⁵, тобто стратегічна мета визвольного руху – самостійна Україна – визначала пріоритети його зовнішньої і внутрішньої політики⁶. Тому, якщо гітлерівці прийдуть на українські землі як загарбники, то “ми миттю повертаємо нашу зброю й усі наші сили проти німців”⁷.

Науковці наголошують, що німецькі спецслужби наприкінці грудня 1941 р. чітко констатували: “Крім руху ОУН-Бандери, в Україні не-

має жодної організації Опору, яка була б в змозі становити серйозну небезпеку [...]”⁸. Вже з кінця 1941 р. бандерівській ОУН нацисти відвели “почесне” місце в “когорті ворогів гітлерівської імперії”⁹. Таким чином, наголошує І. Патриляк, виходила цікава колізія “сили, які після війни позиціонували себе як найбільших борців з гітлерівським окупаційним режимом насправді в цій боротьбі довгий час були не помітні, як це не кумедно звучить, але нацисти не знали, що вони проти них боролися в 1941 році”¹⁰. Водночас ОУН(б), яку радянська і польська історіографія постійно звинувачували в “колабораціонізмі”¹¹, була названа самими нацистами єдиною, хто становив для них небезпеку¹². І все ж на цьому етапі основні завдання ОУН(б) фокусувалися на збереженні кадрів, розбудові організаційної мережі; максимальному використанні можливостей праці в легальному секторі; припиненні контактів та “консервуванні” відвертої антинімецької пропаганди¹³.

У період лютого-жовтня 1942 р., на думку вітчизняних істориків, перед політичними проводами українських самостійницьких сил постали нові реалії, на які, в силу доволі швидких змін на німецько-радянських фронтах, необхідно було не тільки оперативно, але бажано безпомилково реагувати. По-перше, у 1942 р. нацисти остаточно позбулися маски “визволителів” від большевизму¹⁴, а їх відкритий терор і жорстока експлуатація людських і матеріальних ресурсів українського народу вчергове поставила перед суб’єктами українського визвольного руху завдання напрацювання оновленої моделі політичної поведінки. Як зазначає І. Патриляк, пріоритетними завданнями було визначено: а) подальше накопичення сил до всенародного повстання; б) посилення агітаційно-пропагандистської роботи серед українського народу; в) організаційне зміцнення¹⁵. По-друге, вітчизняні дослідники акцентують увагу і на тому, що події початку 1942 р., у контексті подальших дискусій щодо вдосконалення стратегії і тактики боротьби українського визвольного руху, спричинили перші розходження в ставленні до ідеї загальнонаціонального повстання, що значною мірою було зумовлено брутальним нацистським терором у північно-західному регіоні, а відповідно і радикалізувало погляди крайового проводу ОУН на ПЗУЗ (Північно-західні українські землі) з вимогою “розгорнути масову партизанську війну проти нацистів”¹⁶. На думку Г. Стародубець, 1942 р. став своєрідним рубіконом, що змусив суб’єктів національного руху опору постати перед дилемою – консолідувати зусилля чи діяти самостійно; продовжити тактику пасивного спротиву гітлерівським окупантам чи стати на шлях відкритої збройної боротьби¹⁷. По-третє, історики наголошують на проведенні у 1942 р. вкрай важливих як для бандерівців, так і мельниківців конференцій. Бандерівська квітнева конференція 1942 р. вперше “уконституювала” перехід до стратегії “двофронтової боротьби” (на думку А. Кентія ОУН(б) відтепер позиціонувала себе як

“третя сила”¹⁸) проти СРСР як головного та постійного противника¹⁹ і Німеччини, як тимчасового окупанта²⁰. І. Патриляк влучно наголошує на певній дуалістичності методів боротьби бандерівської організації у цей період, які з одного боку передбачали подальше накопичення власних сил, а з іншого, намагалися повноцінно розбудувати партизанські загони (протягом серпня–жовтня 1942 р. на Волині і Поліссі проходив процес активного формування перших бойових груп ОУН(б) і розгорнути антинімецьку боротьбу²¹. Отже, активні збройні дії ОУН(б) на зламі літа–осені 1942 р. коригують, як стверджує І. Патриляк, вкорінену в сучасній історіографії думку про те, що збройну боротьбу наступального характеру бандерівська організація розпочала тільки з весни 1943 р., коли вже сформувалися структури УПА²². Але ж нацистські спецслужби уже 20 березня 1942 р. у своїх донесеннях з окупованих східних територій започаткували рубрику “Український рух опору”, де вміщувалися дані про збройний спротив оунівців гітлерівському окупаційному режиму²³.

Що ж до мельниківської ОУН, І. Патриляк вказує на “ситуацію певної роздвоєності”²⁴, де закордонний провід організації на чолі з А. Мельником зайняв відносно “лояльну позицію стосовно Німеччини”²⁵, тоді як провід на українських землях на чолі з О. Ольжичем стояв на позиції необхідності радикалізації політики відносно гітлерівців. Проведена мельниківцями 24–25 травня 1942 р. Почаївська конференція вимальовувала нову стратегію, суть якої зводилася, як зазначає Г. Стародубець, до наступних положень: військових цілей гітлерівці не реалізують; нацистська Німеччина є таким же ворогом, як і комуністичний СРСР, а тому її брутальний терор на українських землях вимагає відплатних акцій²⁶. В основу резолюції нелегального з’їзду ОУН(м), що пройшов 14–15 серпня 1943 р. у м. Києві²⁷, лягли наступні положення: а) наполягання делегатів із регіонів на залагодженні конфлікту з бандерівцями; б) необхідність розбудови організаційних структур; в) посилення антигітлерівської агітації та створення збройних формувань²⁸. У цілому українські історики дають об’єктивну оцінку ОУН(м) у її стосунках з Німеччиною, наголошуючи на несаможитності та відсутності чіткої політичної лінії щодо нацистів²⁹, прагненням розв’язати українське питання (до слова, як і військові формування поліського отамана Т. Бульби-Боровця – *В. У.*) у рамках німецької системи³⁰.

У наступному етапі, що тривав з листопада 1942 – до травня 1943 рр., вітчизняні науковці виокремлюють такі характерні особливості³¹: 1) “узаконолення” Проводом ОУН(б) стихійних процесів розбудови національних партизанських загонів, що їх активно провадили крайові лідери організації на Волині і Поліссі, та остаточним прийняттям рішення (на листопадовій 1942 р. військовій конференції ОУН(б)) про формування “збройних сил ОУН”³²; 2) визнанням хибної тактики нако-

пичення сил (внаслідок чергової хвилі репресій нацистськими органами держбезпеки проти націоналістів у листопаді-грудні 1942 р.) і зверненням до ідеї партизанської війни, як початкової стадії, своєрідної увертюри до майбутнього загальнонаціонального повстання³³; 3) проведенням 17–19 лютого 1943 р. Третьої конференції революційної ОУН, яка за твердженням І. Патриляка, дала офіційну “відмашку” загонам УПА розпочати активну антигітлерівську збройну боротьбу³⁴; 4) проведення ОУН(б) “об’єднавчої акції”, яка попри критику методів її проведення окремими істориками, значно посилила мілітарні сили бандерівців, остаточно знявши питання в суперечці щодо лідерства в українському визвольному русі³⁵; 5) утворенням повстанських республік та першими спробами організації власної адміністрації, що змусила німців оголосити в окремих регіонах (зокрема на Кременеччині 6 квітня 1943 р.) запровадження надзвичайного стану і використовувати великі поліційні сили для поновлення контролю в цих регіонах³⁶.

Період червня–грудня 1943 р., на думку І. Патриляка, характеризувався найбільшим піком збройного протистояння українських самостійницьких сил нацистському окупаційному режимові, оголошення території Райхкомісаріату Україна (з 1 червня 1943 р.) “зоною антипартизанських операцій”³⁷, черговою хвилею політичних репресій і винищення населення, яка впроваджувалося нацистами у найбільш брутальних і цинічних формах, тим самим каталізуючи нову хвилю національно-визвольної боротьби українського народу³⁸. Фактично ця активна фаза збройної боротьби (тривала до приходу фронтових військ вермахту на Правобережну Україну) завершилася оголошенням “нейтральності до німецьких збройних сил на Волині та Поліссі”³⁹, хоч і це, як зазначає І. Патриляк, не зупинило антинімецьких акцій повстанцями.

Таким чином, проведений аналіз висвітлення сучасною українською історіографією еволюції стосунків і антинімецької боротьби суб’єктів українського національно-визвольного руху з Німеччиною в окреслений період, дозволяє зробити наступні узагальнення:

– по-перше, для об’єктивного висвітлення одного з найскладніших і суперечливих питань в історії українського національно-визвольного руху, особливо періоду Другої світової війни, яке і досить ятрить, не гоїть рани, розколює українське суспільство, необхідно правильно розставити акценти, використавши новітній методологічний інструментарій, міждисциплінарний, компаративістський підхід, бо тільки це може забезпечити системне, правдиве висвітлення усіх тонкощів складного процесу взаємин суб’єктів національного руху Опору з Німеччиною. Поділяємо думку авторитетного українського історика С. Кульчицького, який вважає, що суть теперішнього громадянського протистояння криється в тому, що певна частина українського суспільства не надає вирішального значення спробам оунівців заручитися підтримкою Ні-

меччини у боротьбі за Українську самостійну соборну державу. Інша ж частина навпаки, вбачає в таких спробах зраду українських національних інтересів.

Радянська історіографія протягом десятиліть методично “вбивала” в голови українських громадян пропагандистські ідеологічні кліше про українських націоналістів як запеклих ворогів українського народу, зрадників, німецьких “посіпак”, особливо колабораціоністів, несправедливо та необґрунтовано екстраполюючи все це на діяльність ОУН і УПА. Це в котре актуалізує необхідність продовження наполегливої жертвовної праці українськими істориками, що стоять на позиціях історичної правди, зняти з проблеми українського визвольного руху ідеологічну зашореність⁴⁰;

– по-друге, авторитетні дослідники українського національно-визвольного руху – В. Дзьобак, В. В’ятрович, А. Кентій, Ю. Киричук, Ю. Ленартович, О. Лисенко, І. Патриляк, Г. Стародубець вказують на необхідність врахування засадничої тези: “український визвольний рух, репрезентований обома ОУН та УПА у роки Другої світової війни не можна механічно відносити до тієї чи іншої воюючої сторони (антигітлерівської чи прогітлерівської коаліції), він є типово визвольним, антиколоніальним рухом, який вів свою боротьбу за реалізацію стратегічної мети – здобуття незалежної держави, а геополітична ситуація у світі лише коригувала тактичні методи боротьби”⁴¹. Поняття співпраці з Німеччиною, як зазначає Т. Гунчак, необхідно розуміти саме в контексті національно-визвольної боротьби, яку проводили українські націоналісти⁴². Коли інтереси України потребували в уяві оунівців співробітництва з Німеччиною – вони йшли на контакти і співпрацю, усвідомлюючи можливу шкоду власним політичним інтересам та міжнародному іміджу⁴³. Коли була необхідність поберегти сили, перебуваючи в стані нейтралітету, націоналісти займали вичікувальну позицію, але коли обставини вимагали боротьби з гітлерівськими окупантами, лісова “армія без держави”, без будь якої зовнішньої підтримки “вела цю боротьбу жорстко, масштабно і безкомпромісно”⁴⁴. Боротьба націоналістичного підпілля та повстанської армії спростовує тезу, що український націоналізм ніколи не спрямовував своєї активності проти Німеччини, а був лише її “витвором” і “слухняним зняряддям”⁴⁵;

– по-третє, протягом літа-осені 1943 р. діяльність суб’єктів визвольного руху українства, які стояли в опозиції до вже “не завуальованої” брутальної нацистської політики репресій, терору, варварської експлуатації людських і матеріальних ресурсів України, не набула активних форм боротьби, що пояснювалося як браком людських та матеріально-технічних ресурсів, так і політикою та стратегією українського визвольного руху, програмові постулати якого декларували сталінську наддержаву ворогом номер один. Олеська конференція революційної

ОУН (17–21 лютого 1943 р.), попри непрості дискусії “узаконила” рішення розпочати масштабний виступ проти нацистів повстанською армією. Антинімецька боротьба УПА напевно була тим максимумом, що могла зробити армія без власної держави і будь-якої зовнішньої підтримки.

У контексті подальших наукових пошуків у розробці складної, суперечливої теми внеску суб’єктів українського визвольного руху в антинацистську боротьбу необхідно: по-перше, продовжити копітку археографічну працю над пошуком і опублікуванням документів, особливо за 1942 р.; по-друге, доцільно активізувати працю з документами німецьких архівів, рівно ж і радянських державних та каральних органів; по-третє, дослідити внутрішню організаційну боротьбу в середовищі ОУН і її вплив на еволюцію стосунків із Німеччиною; по-четверте, давно назрілим видається “повернення боргу” українській громадськості, необхідності правової оцінки національно-визвольній боротьбі ОУН, УПА з боку українських правників, що розставило б багато крапок над “і”, виключило б подальші спекуляції.

¹ Стосунки військових формувань на чолі з Т. Бульбою-Боровцем із Німеччиною відображені автором статті у ряді публікацій: *Ухач В. З. Організаційне оформлення та діяльність “Поліської Січі” Т. Бульби-Боровця у працях сучасних вітчизняних істориків//Наукові праці історичного факультету Запорізького нац. ун-ту. Запоріжжя, 2015. Вип. XXXXII. С. 137–143; Його ж. Військові формування УПА (Б-Б)-УНР в національному русі опору періоду Другої світової війни: сучасний історіографічний дискурс (вибрані аспекти)// Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Серія: “Історія”. 2015. № 3. С. 74–81; Його ж. Сучасна вітчизняна історіографія військових формувань Т. Бульби-Боровця: спроба узагальнення//Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ–на початку ХХІ століть: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Житомир, 22 травня 2015 р. Київ, 2015. С. 112–116.*

² *Марискевич Т. ОУН і Німеччина: еволюція відносин//Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: науковий збірник. Львів, 2012. Вип. 21. С. 535–536.*

³ *Кентій А. В. Перехід ОУН(б) на антинімецькі позиції (1941–1942)// Організація українських націоналістів і українська повстанська армія: історичні нариси/В. В. Дзьобак, І. І. Ільюшин, Г. В. Касьянов та ін.; відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ, 2005. 494 с; Патриляк І. К. До питання про внесок ОУН та УПА у боротьбу проти нацистських окупантів на території України// Український історичний журнал. 2004. № 5. С. 81–95; Стародубець Г. Проблема союзництва в українсько-німецьких відносинах навесні-влітку 1941 р.// Освітнянин. 1998. № 5. С. 35–36; Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія і практика: монографія. Львів, 2003. 464 с.; Гунчак Т. ОУН і нацистська Німеччина: між колабораціонізмом і резистансом//Український визвольний рух. Львів, 2007. Зб. 11. С. 61–81; Русначенко А. Народ збурений: національно-визвольний рух в Україні й національні*

рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–1950-х роках: монографія. Київ, 2002. 518 с. та ін.

⁴ *Барановська Н. М.* Військово-політична тактика і стратегія ОУН у 1939–1941 рр. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?... (дата звернення: 14. 11. 2016); *Горбань А. В.* Окупаційна політика німецького режиму як детермінаційний чинник суспільних антагонізмів (1941–1942 рр.). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/25006/12-Horban.pdf?sequence=1> (дата звернення: 07. 04. 2015); *Денищук О. С.* Боротьба УПА проти німецьких окупантів: хронологія подій: у 2-х т. Т. 1: Волинь. Рівне, 2008. 448 с; Т. 2: Галичина та Східна Україна. Рівне, 2008. 216 с; *Ленартович О. Ю.* Формування бойових підрозділів українських націоналістів та УПА на Волині у 1942–1943 роках. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/pvnu/istor/2010_22/R1/Lenartovych.pdf (дата звернення: 13. 06. 2015); *Стельникович С. В.* Другий Базар 1941 р. та його вплив на діяльність ОУН(м). URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ltkp/2011_67/ist/ist12.pdf (дата звернення: 05. 10. 2014); *Трофимович В. В.* Історія військових формувань ОУН 1939–1942 рр.: текст лекцій. Львів, 1994. 52 с; *Дрондель О.* Боротьба ОУН-УПА проти німецьких військ: міф чи реальність? URL: <http://er.ucu.edu.ua:8080/bitstream/handle/1/505/8.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 24. 09. 2016) та ін.

⁵ *Патриляк І.* Українські націоналісти проти гітлерівської Німеччини. Рух Опору. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/05/8/142834/> (дата звернення: 28. 08. 2016).

⁶ *Патриляк І.* Протистояння українського визвольного руху німецькому окупаційному режимові: міфи та реалії. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?... (дата звернення: 16. 05. 2015).

⁷ *Марискевич Т.* ОУН і Німеччина: еволюція відносин... С. 540.

⁸ *Патриляк І.* Українські націоналісти проти гітлерівської Німеччини. Рух Опору. Знач. праця; *Барановська Н. М.* Військово-політична тактика і стратегія ОУН у 1939–1941 рр. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?... (дата звернення: 14. 11. 2016).

⁹ *Патриляк І.* Українські націоналісти проти гітлерівської Німеччини. Рух Опору. Знач. праця.

¹⁰ Там само.

¹¹ *Патриляк І. К., Боровик М. А.* Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин, 2010. С. 195–198.

¹² *Патриляк І.* Українські націоналісти проти гітлерівської Німеччини. Рух Опору. Знач. праця.

¹³ *Кентій А.* Збройний чин українських націоналістів 1920–1956: історико-архівні нариси. Київ, 2005. Т. 1: Від УВО до ОУН. 1920–1956. С. 269.

¹⁴ ОУН в 1942 році: документи. Знач. праця. С. 4.

¹⁵ *Патриляк І.* Протистояння українського визвольного руху німецькому окупаційному режимові: міфи та реалії. Знач. праця; ОУН в 1942 році: документи. Знач. праця. С. 6.

¹⁶ ОУН в 1942 році: документи. Знач. праця. С. 12.

¹⁷ *Стародубець Г.* Суб'єкти національного руху опору перед дилемою вибору друзів і ворогів у 1942 році//Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту імені В. Винниченка. Серія: Історичні науки: зб. наук. праць. Кіровоград. 2009. Вип. 12. С. 186.

¹⁸ *Кентій А.* Збройний чин українських націоналістів 1920–1956: істори-ко–архівні нариси. Зазнач. праця. С. 283.

¹⁹ *Патриляк І. К.* “Перемога або смерть”: український визвольний рух у 1939–1960-х рр. Львів, 2012. С. 98.

²⁰ *Патриляк І., Пагіря О.* Військова конференція ОУН (б) 1942 р. і розробка планів зі створення українських збройних сил//З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Київ. 2008. № 1/2(30/31). С. 489.

²¹ *Патриляк І.* Протистояння українського визвольного руху німецькому окупаційному режимові: міфи та реалії. Зазнач. праця.

²² *Патриляк І.* Український визвольний рух у 1942 р./Український визвольний рух: Науковий збірник. Львів: В-во “Мс”, 2007. № 7. С. 221.

²³ *Патриляк І.* Українські націоналісти проти гітлерівської Німеччини. Рух Опору. Зазнач. праця.

²⁴ *Патриляк І. К.* До питання про внесок ОУН та УПА у боротьбу проти нацистських окупантів на території України//Український історичний журнал. Київ. 2004. № 5. С. 86.

²⁵ Там само.

²⁶ *Стародубець Г.* Суб’єкти національного руху опору перед дилемою вибору друзів і ворогів у 1942 році. Зазнач. праця. С. 191.

²⁷ *Гридіна І. М.* Духовне життя населення України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.): монографія. Донецьк, 2010. 418 с.

²⁸ ОУН в 1942 році: Документи. Зазнач. праця. С. 7.

²⁹ *Патриляк І. К.* До питання про внесок ОУН та УПА у боротьбу проти нацистських окупантів на території України. Зазнач. праця. С. 86.

³⁰ *Кентій А.* Збройний чин українських націоналістів 1920–1956: істори-ко–архівні нариси. Зазнач. праця. С. 287.

³¹ *Патриляк І.* Протистояння українського визвольного руху німецькому окупаційному режимові: міфи та реалії. Зазнач. праця.

³² ОУН в 1942 році: Документи. Зазнач. праця. С. 15.

³³ Там само. С. 17.

³⁴ *Патриляк І. К.* До питання про внесок ОУН та УПА у боротьбу проти нацистських окупантів на території України. Зазнач. праця. С. 88.

³⁵ *Патриляк І.* Український визвольний рух у 1942 р. Зазнач. праця. С. 231.

³⁶ *Патриляк І.* Протистояння українського визвольного руху німецькому окупаційному режимові: міфи та реалії. Зазнач. праця.

³⁷ Там само.

³⁸ Національне питання в Україні ХХ–поч. ХХІ ст.: історичні нариси/ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. Київ, 2012. С. 383.

³⁹ *Патриляк І.* Протистояння українського визвольного руху німецькому окупаційному режимові: міфи та реалії. Зазнач. праця.

⁴⁰ *Шайкан В.* Український національно-визвольний рух у роки Другої світової війни: анатомія стратегічного напрямку//Галичина. 2008. № 14. С. 56.

⁴¹ *Патриляк І.* Протистояння українського визвольного руху німецькому окупаційному режимові: міфи та реалії. Зазнач. праця.

⁴² *Гунчак Т.* ОУН і нацистська Німеччина: між колабораціонізмом і резистансом//Ключові проблеми історіографії Другої світової війни: зб. статей. Київ, 2011. С. 48.

⁴³ *Патриляк І. К.* До питання про внесок ОУН та УПА у боротьбу проти нацистських окупантів на території України. Знач. праця. С. 94–95.

⁴⁴ Громадські історичні слухання, організовані СБ України “УПА і німці: співпраця чи протистояння”. URL: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=82836&cat_id=82963 (дата звернення: 19. 12. 2016).

⁴⁵ *Патриляк І.* “Встань і борись! Слухай і вір...”: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух 1039–1960 рр.: монографія. Львів, 2012. С. 553.

There was made an analysis of the works of contemporary Ukrainian historians regard the evolution of relations between OUN (B) and Germany during the end of 1941 – up to December 1943. There was provided the periodization and were disclosed characteristic features of each stage. It was emphasized that cooperation between OUN (B) with Germany at all stages was determined by the key thesis – the attitude of the latter to the idea of an independent Ukrainian state. There was mentioned the need to remove ideological and political cliché from this subject. Thesis there is determined a list of issues requiring further research efforts of historians.

Key words: OUN (b); the OUN (m); Germany; the Ukrainian liberation movement; the Ukrainian state; historical memory; historiography.